

ปัญหาการใช้กฎหมายเพื่อการหักกลบลบหนี้ของธนาคาร ศึกษากรณีลูกหนี้บัตรเครดิต¹

อภิญญา พรหมบุตร²

จากการศึกษาปัญหาในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการหักกลบลบหนี้ของธนาคาร มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติในการหักกลบลบหนี้ และหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการหักกลบลบหนี้ในปัจจุบัน โดยเปรียบเทียบกับแนวคิด ทฤษฎีทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ตลอดจนการศึกษาวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบของกฎหมายและหลักเกณฑ์การหักกลบลบหนี้ของธนาคารที่ปฏิบัติต่อลูกหนี้ ซึ่งเมื่อปรากฏว่าฝ่ายลูกหนี้ผิดนัดหรือผิดสัญญาไม่ชำระหนี้ตามสัญญาบัตรเครดิตให้แก่ธนาคาร ธนาคารมักจะใช้สิทธิหักกลบลบหนี้กับเงินฝากของลูกหนี้ที่ได้ฝากไว้กับธนาคาร โดยไม่ได้แจ้งให้ลูกหนี้ทราบล่วงหน้าก่อน ทั้งนี้ ธนาคารจะอ้างถึงเงื่อนไขการให้ความยินยอมของลูกหนี้ที่ได้ลงนามไว้ล่วงหน้าในสัญญาบัตรเครดิต เพื่อให้ธนาคารสามารถหักกลบลบหนี้จากเงินในบัญชีเงินฝากของลูกหนี้ได้ เมื่อลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้โดยไม่จำเป็นต้องแจ้งลูกหนี้ซึ่งเป็นเจ้าของบัญชีเพื่อให้ทราบล่วงหน้าอีก อย่างไรก็ดี การดำเนินการในลักษณะเช่นนี้ ทำให้ลูกหนี้ไม่มีโอกาสใช้สิทธิโต้แย้งที่มีเกี่ยวกับการหักกลบลบหนี้ อันนำไปสู่ปัญหาในทางปฏิบัติที่ทำให้เกิดข้อบกพร่องในการสร้างความยุติธรรมให้แก่ผู้บริโภคตามมา

ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงสภาพของปัญหาที่แท้จริงจากการใช้หลักกฎหมายดังกล่าวของธนาคารในการหักกลบลบหนี้เงินในบัญชีเงินฝากของลูกหนี้ว่าได้ถูกนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมและเป็นธรรมเพียงพอต่อลูกหนี้ซึ่งอยู่ในฐานะของผู้บริโภคหรือไม่ เพียงใด ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้า และพบว่ามีปัญหาที่เกิดจากการใช้สิทธิหักกลบลบหนี้ของธนาคารอยู่หลายประการ โดยกล่าวสรุปได้ดังนี้

ปัญหาแรก คือ ปัญหาความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญาของเจ้าหนี้ซึ่งเป็นผู้ประกอบธุรกิจธนาคารพาณิชย์ ซึ่งธนาคารจะเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขในสัญญาเองฝ่ายเดียวในลักษณะเป็นสัญญาสำเร็จรูป โดยมีการกำหนดข้อสัญญาที่แสดงความยินยอมของผู้ถือบัตรไว้ล่วงหน้า ในกรณีที่ผู้ถือบัตรผิดนัดชำระหนี้ ยินยอมให้ธนาคารสามารถหักกลบลบหนี้จากเงินในบัญชีเงินฝากของคนที่ฝากไว้กับธนาคารได้ โดยธนาคารไม่ต้องแจ้งให้ผู้ถือบัตรให้ทราบอีก ดังนั้น เมื่อลูกหนี้เกิดผิดนัดชำระหนี้ ธนาคารก็ใช้สิทธิหักกลบลบหนี้เงินจากบัญชีเงินฝากของลูกหนี้ โดยมิได้แสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ไปยังลูกหนี้เพื่อให้ทราบ การปฏิบัติเช่นนี้ ธนาคารจะอ้างว่าเป็นไปตามขั้นตอนของกฎหมายโดยอาศัยหลักการหักกลบลบหนี้ตามประมวลกฎหมาย

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหาการใช้กฎหมายเพื่อการหักกลบลบหนี้ของธนาคารศึกษากรณีลูกหนี้บัตรเครดิต โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาคือ รองศาสตราจารย์สุชสมัย สุทธิบดี และคณะกรรมการสอบคือ ศาสตราจารย์พิเศษปัญญา สุทธิบดี และ รองศาสตราจารย์ประเทือง ธนียผล

²นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาเขตบางนา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

แพ่งและพาณิชย์ และหลักการให้ความยินยอมล่วงหน้าที่คู่สัญญาที่คู่สัญญาได้ลงนามไว้ในขณะทำสัญญา แต่ด้วยการทำสัญญานั้นธนาคารคือผู้กำหนดเงื่อนไขไว้เองฝ่ายเดียวซึ่งลูกหนี้ไม่มีอำนาจที่จะแก้ไข หรือปฏิเสธเงื่อนไขในสัญญาได้ ประกอบกับลักษณะธุรกิจบัตรเครดิตเครดิตของธนาคารพาณิชย์นั้น เป็นธุรกิจที่ต้องถูกควบคุมการประกอบธุรกิจ โดยมีธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์ในการควบคุมดูแลการประกอบธุรกิจ และนอกจากนี้ การทำสัญญาบัตรเครดิตเครดิตของธนาคารกับผู้ถือบัตร ก็ยังต้องถูกควบคุมภายใต้ประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญา จึงเห็นได้ว่าลักษณะการประกอบธุรกิจของธนาคารมีลักษณะเฉพาะ เนื่องจากมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ มิใช่การประกอบธุรกิจการค้าอย่างทั่วไป ดังนั้น ในการทำสัญญา การกำหนดเงื่อนไขในสัญญาย่อมอำนาจมีมากกว่าประชาชน ซึ่งเป็นผู้บริโภค

ดังนั้น การกำหนดเงื่อนไขสัญญาให้ผู้ถือบัตรตกลงยินยอมล่วงหน้า ให้ธนาคารสามารถทำการหักกลบลบหนี้จากเงินฝากในบัญชีได้ โดยไม่จำเป็นต้องบอกกล่าวหรือแจ้งให้ลูกหนี้ทราบล่วงหน้าอีกนั้น จึงไม่สอดคล้องตามประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาเรื่องให้ธุรกิจบัตรเครดิตเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญา พ.ศ. 2542 ที่ห้ามมิให้สัญญาบัตรเครดิตมีกำหนดให้ข้อสัญญาที่กำหนดให้ผู้บริโภคต้องผูกพันตามประกาศ หรือหลักเกณฑ์ของผู้ประกอบธุรกิจ โดยผู้บริโภคไม่ได้รับแจ้งให้ทราบล่วงหน้าเป็นลายลักษณ์อักษร และยังเป็นการยกเว้นการแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 342 ที่กำหนดให้หักกลบลบหนี้้นั้น ทำได้ด้วยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง จึงทำให้ลูกหนี้ไม่ทราบถึงการหักกลบลบหนี้ดังกล่าว และขาดโอกาสในการใช้สิทธิโต้แย้งของตนอันมีเกี่ยวกับการหักกลบลบหนี้ ดังนั้น การทำสัญญาลักษณะตามที่กล่าวมานี้ จึงเป็นการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมของเจ้าหนี้ในฐานะเป็นผู้ประกอบธุรกิจ

สำหรับประเด็นปัญหาสัดส่วนและกรรมสิทธิ์เงินฝากที่ธนาคารหักกลบลบหนี้จากบัญชีเงินฝาก เนื่องจากทั้งสองประเด็นเป็นปัญหาที่มีความสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้รวมทั้งสองประเด็นเพื่อศึกษาวิเคราะห์และได้ข้อสรุปเป็นดังนี้

ก. สัดส่วนเงินที่ธนาคารหักกลบลบหนี้จากบัญชีเงินฝาก

ศึกษาปัญหาสัดส่วนเงินที่ธนาคารหักกลบลบหนี้จากบัญชีเงินฝาก โดยเปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 30) พ.ศ. 2560 เกี่ยวกับทรัพย์สินที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดีมาตรา 302 และพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 มาตรา 76 ซึ่งเมื่อพิจารณาหลักกฎหมายทั้งสองพบว่า มีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายในการสร้างยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่สังคมทุกฝ่ายอย่างเหมาะสม โดยต่างคำนึงถึงการอยู่รอดได้ของบุคคลที่จำเป็นต้องใช้ทรัพย์สินเงินตราในการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นลูกหนี้ที่ต้องถูกบังคับคดีเอาแก่ทรัพย์สิน หรือเป็นลูกจ้างที่ถูกนายจ้างหักเงินตามกฎหมาย ซึ่งจะต้องเหลือทรัพย์สินหรือเงินเพียงพอต่อการดำรงชีวิต

ประจำวัน ตลอดจนการให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอย่างความเสมอภาคกัน อันสอดคล้องกับหลักนิติธรรม (Rule of Law)

และเมื่อพิจารณาส่วนในการหักกลบลบหนี้ของธนาคาร ธนาคารจะใช้หลักเกณฑ์การหักกลบลบหนี้แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 341 และไม่ได้มีหลักเกณฑ์ในการตรวจสอบเพื่อจำแนกประเภทของเงินที่อยู่เงินฝากในบัญชีของลูกค้านี้ดังเช่นการบังคับคดี ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าเงินในบัญชีเงินฝากของลูกค้านี้นั้น อาจเป็นเงินที่ได้จากการจ้างแรงงาน เงินโบนัส หรือรายได้อื่น ๆ อันมีลักษณะอย่างเดียวกันกับทรัพย์สินที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี มาตรา 302 (3) แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งปะปนอยู่กับเงินอื่นของลูกค้านี้ได้ ซึ่งเงินประเภทนี้ ยังเข้าข่ายเป็นสิทธิประเภทหนึ่งที่ศาลสั่งยึดไม่ได้ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 346

ข. กรรมสิทธิ์ของเงินที่นำฝากเข้าบัญชีเงินฝาก

ตามความในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 672 เมื่อมีการฝากเงินเข้าบัญชีแล้ว ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้รับฝาก ดังนั้น เงินที่นำฝากเข้าบัญชีเงินฝากธนาคาร ย่อมตกเป็นกรรมสิทธิ์ของธนาคารตั้งแต่วันที่มีการฝากเงิน

แต่ด้วยปัจจุบันบัญชีเงินฝากประเภทออมทรัพย์นั้นได้ถูกนำไปใช้ภายใต้วัตถุประสงค์ที่หลากหลาย ไม่ใช่เพื่อการออมเพียงอย่างเดียว ดังนั้น จึงพบประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการหมุนเวียนเงินในทางการค้าผ่านบัญชีเงินฝากประเภทออมทรัพย์ เพื่อการรับเงินเข้าและจ่ายเงินภายในบัญชี มีลักษณะการเคลื่อนไหวทางบัญชีคล้ายกับบัญชีเงินฝากประเภทกระแสรายวัน นิยมกันในกลุ่มผู้ประกอบการขนาดเล็กราย เช่น ตัวแทน นายหน้า พ่อค้าแม่ค้าขายของและให้บริการต่าง ๆ โดยทำธุรกรรมทางการค้าผ่านบัญชีเงินฝากประเภทออมทรัพย์ในลักษณะเป็นเงินรับเข้าและจ่ายออกในกิจการ ทั้งนี้ เงินที่รับเข้ามาในบัญชีนี้นั้น มีทั้งส่วนที่ไม่เป็นรายรับหรือเงินออมของเจ้าของบัญชี แต่เป็นเงินหมุนเวียนในกิจการค้าที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ฝากหรือโอนเงินเข้าบัญชีของลูกค้าไว้ชั่วคราว เพื่อให้ลูกค้าซึ่งเจ้าของบัญชีนี้นั้น ได้นำเงินดังกล่าวไปดำเนินการต่าง ๆ ตามที่บุคคลที่ได้ฝากหรือโอนเงินนั้นได้มอบหมายให้ดำเนินการ ดังนั้น การธนาคารใช้สิทธิหักเงินฝากในบัญชีของลูกค้านี้ประเภทนี้ ก็อาจทำให้เจ้าของบัญชีได้รับความเดือดร้อนจนเกินสมควร

จากการศึกษาถึงปัญหาการบังคับใช้กฎหมายเพื่อการหักกลบลบหนี้ของธนาคาร ศึกษากรณีลูกหนี้บัตรเครดิต ผู้ศึกษาขอเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังนี้

1. ปัญหาความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญาของธนาคาร

กฎหมายต้องมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน โดยเพิ่มหลักเกณฑ์การทำสัญญาระหว่างผู้ประกอบการกับผู้บริโภคไว้ในประกาศคณะกรรมการว่าด้วยสัญญาเรื่องให้ธุรกิจบัตรเครดิตเป็นธุรกิจที่ควบคุมสัญญาโดยมีเนื้อหาดังนี้

ข้อ 4 กำหนดให้สัญญาที่ผู้ประกอบการจัดทำกับผู้บริโภคต้องไม่ใช่ข้อสัญญาที่มีลักษณะหรือมีความหมายทำนองเดียวกัน ดังต่อไปนี้

(1) ข้อสัญญาที่กำหนดให้ผู้บริโภคต้องผูกพันตามประกาศหรือหลักเกณฑ์ของผู้ประกอบการ โดยผู้บริโภคไม่ได้รับแจ้งให้ทราบล่วงหน้าเป็นลายลักษณ์อักษร ให้รวมถึงข้อสัญญาที่กำหนดให้ผู้บริโภคต้องแสดงความยินยอมให้ผู้ประกอบการสามารถใช้สิทธิของเจ้าหน้าที่ในการหักกลบลบหนี้ โดยไม่ต้องแจ้งให้ผู้บริโภคทราบล่วงหน้าเป็นลายลักษณ์อักษร

2. ปัญหาสัดส่วนและกรรมสิทธิ์เงินฝากที่ธนาคารหักกลบลบหนี้

ควรกำหนดการใช้สิทธิหักกลบลบหนี้ไว้ในลักษณะเฉพาะยิ่งขึ้น โดยเพิ่มเติมจากบทบัญญัติของกฎหมายที่มีอยู่ เพื่อให้ธนาคารสามารถนำไปปรับมาใช้ในการหักกลบลบหนี้ได้อย่างเป็นธรรมและเหมาะสม โดยกำหนดมาตรการในการหักกลบลบหนี้ของธนาคารเป็นลักษณะแบบมีเงื่อนไข โดยให้ธนาคารสามารถทำการหักกลบลบหนี้จากบัญชีเงินฝากของลูกค้าของตนเองได้ โดยไม่ผ่านขั้นตอนของศาล แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า

(1) เมื่อลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้แล้ว หากธนาคารพบว่าลูกหนี้มีเงินฝากอยู่ในบัญชีธนาคารของตน ควรกำหนดสิทธิให้ธนาคารสามารถระงับการทำธุรกรรมทางการเงินในบัญชีเงินฝากของลูกค้าไว้ชั่วคราวก่อน ซึ่งการระงับการทำธุรกรรมทางการเงินนั้นจะทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถเบิก ถอน โอนเงินจากบัญชีเงินฝากของตนได้จนกว่าจะได้ข้อสรุปว่าลูกหนี้ปราศจากข้อโต้แย้งใด ๆ ที่จะอ้างกับธนาคาร

(2) ธนาคารต้องทำหนังสือแสดงเจตนาหักกลบลบหนี้บัตรเครดิตกับเงินในบัญชีเงินฝากไปยังลูกหนี้ โดยในหนังสือแจ้งนั้นจะต้องกำหนดขั้นตอนและระยะเวลาให้ลูกหนี้มีสิทธิคัดค้าน หรือสามารถโต้แย้งก่อนได้

(3) หากลูกหนี้มีข้อโต้แย้ง คัดค้านอย่างใด ๆ แล้วให้ลูกแสดงหลักฐานและเหตุผลที่ชัดเจนประกอบการโต้แย้งสิทธิในการหักกลบลบหนี้ของธนาคารภายในระยะเวลาที่กำหนด

(4) กำหนดสัดส่วนในการหักกลบลบหนี้ ในกรณีพบข้อเท็จจริงว่าเงินในบัญชีเงินฝากของลูกค้า นั้น เป็นเงินที่ได้จากการจ้างแรงงาน เงินโบนัส หรือรายได้อื่น ๆ อันมีลักษณะอย่างเดียวกันกับทรัพย์สินที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี มาตรา 302 (3) แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งธนาคารสามารถใช้สิทธิหักกลบลบหนี้เงินจากบัญชีเงินฝากของลูกค้าได้ เฉพาะส่วนที่เกิน 20,000 บาทเท่านั้น

จากข้อเสนอแนะ (1) ถึง (4) ดังกล่าว ผู้ศึกษาเห็นว่าควรบัญญัติข้อเสนอแนะนี้เพิ่มเติมไว้ใน มาตรา 342 วรรคสาม แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นดังนี้

“หักกลบลบหนี้ นั้น ทำได้ด้วยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดง เจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่งการแสดงเจตนาเช่นนั้น ท่านว่าจะมีเงื่อนไขหรือ เงื่อนไขเริ่มต้นหรือเวลาสิ้นสุดอีกด้วยหาได้ไม่

การแสดงเจตนาค้างกล่าวมาในวรรคก่อนนี้ ท่านว่ามีผลย้อนหลังขึ้นไปจน ถึงเวลาซึ่งหนี้ทั้งสอง ฝ่ายนั้นจะอาจหักกลบลบกันได้เป็นครั้งแรก

ความในวรรคหนึ่งไม่ให้บังคับใช้ ในกรณีเป็นการแสดงเจตนาของเจ้าหนี้ที่ผู้ประกอบการธุรกิจ ธนาคารพาณิชย์เพื่อหักกลบลบหนี้กับเงินฝากที่มีอยู่ในบัญชีเงินฝากของลูกค้าหนี้ ซึ่งเจ้าหนี้จำเป็นต้องแสดง เจตนาโดยการบอกกล่าวให้ลูกหนี้ทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่าสามสิบวันก่อนการหักกลบลบหนี้ นั้น หากพ้น ระยะเวลาดังกล่าวลูกหนี้ไม่มีข้อโต้แย้งประการใดแล้ว ให้ถือว่าการแสดงเจตนาอันมีผลเช่นเดียวกับที่บัญญัติ ในวรรคสอง และในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่าบัญชีเงินฝากนั้น มีเงินเดือนหรือรายได้จากการจ้างงานรวมอยู่ด้วย จำนวนเงินในการหักกลบลบหนี้ นั้น ท่านให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 302 มาบังคับใช้โดยอนุโลม”

เอกสารอ้างอิง

คาราพร ธีระวัฒน์. กฎหมายสัญญา : สถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาไม่เป็นธรรม.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

สำนักงานการบังคับคดี สำนักงานอัยการสูงสุด. กระบวนการการบังคับคดี [Online]. Available URL:

<http://www.led.ago.go.th/index.php/2013-09-18-08-52-29>, 2561 (พฤษภาคม, 5).